ulmus

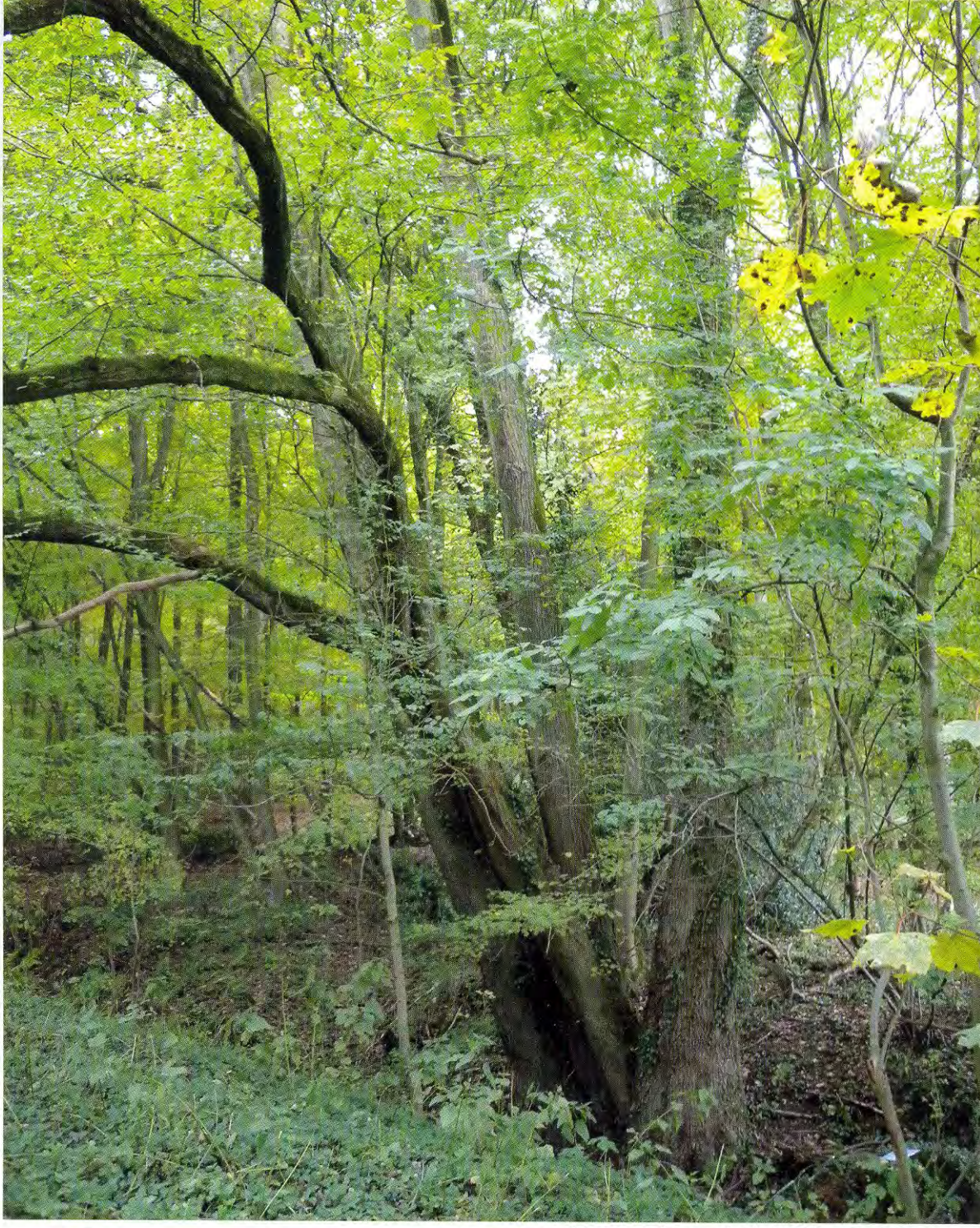

Meerstammige ruwe iep in het Vijlenerbos bij Vaals.

Inheemse iepen

De iep was ooit een gewilde en waardevolle bosboom, maar tegenwoordig komen iepen in het bos of de natuur nog maar zelden voor. Als je weet waar je moet zoeken, kun je toch de verschillende soorten en kruisingen nog aantreffen.

Tekst en beeld Bert Maes

We kennen in ons land drie iepen die in het wild voorkomen. Het zijn de gladde iep, ook wel veldiep genoemd (*Ulmus minor*), de ruwe iep of bergiep (*Ulmus glabra*) en de fladderiep of steeliep (*Ulmus laevis*). Verschillende handboeken over bomen en flora hanteren – ongelukkig genoeg – deze namen door elkaar.

Omdat er in het verleden geregeld iepen zijn aangeplant, kun je in het bos ook wel eens andere iepen – vooral hybride iepen of kruisingen – tegenkomen. Dit maakt het vaststellen van de juiste naam van een iep in het veld niet altijd gemakkelijk. Bovendien variëren iepen nogal van vorm, waarbij schaduw- en zonnebladeren flink kunnen verschillen. Kortom, het op naam brengen van iepen in bos en veld is iets voor dendrologische doorzetters.

Iepen werden vroeger in de bosbouw zowel als hakhout gebruikt als vanwege het prachtige meubelhout. Nog verder terug in de tijd werd het blad geoogst als veevoer (een soort hooi voor de winter) en dienden de bastvezels als basis voor kwaliteitstouw. Iepenhout was na de laatste ijstijd gewild als hout voor handbogen, totdat *Taxus* die plaats innam. De nu nog voorkomende iepen in houtwallen en bosranden zullen soms nog nazaten zijn van iepen uit die tijd.

Iepziekte

De drie inheemse iepensoorten weten zich eigenlijk goed te weren tegen de iepziekte; dit in tegenstelling tot wat vaak wordt beweerd. Wel hebben in de afgelopen eeuw veel grote opgaande iepen het loodje gelegd, maar in de natuur hebben gladde en ruwe iepen door middel van wortelopslag en uitzaaiing kunnen overleven. De fladderiep heeft nauwelijks last van de iepziekte. De iepenspintkevers houden kennelijk niet erg van zijn schors en bast.

Iepen zijn eigenlijk vooral door het gevoerde bosbeheer van de afgelopen eeuw zeldzaam geworden. Ruwe iep en fladderiep zouden eigenlijk op de Nederlandse Rode Lijst van bedreigde vaatplanten moeten staan. Al eeuwenlang worden van gladde en ruwe iepen hybride iepen gekweekt. De herkomst daarvan is niet bekend, maar niet uitgesloten is dat sommige spontaan in de natuur voorkwamen en vervolgens benut werden door boomkwekers.

Iepen kwamen vroeger voor in verschillende bostypen, met vooral vochtige en natte milieus. Door hun snel verterend blad droegen ze bij tot een luchtige bodem, wat weer gunstig was voor vele soorten boskruiden en allerlei ongewervelde diertjes. Iepen zijn gewild bij allerlei insecten die vooral het blad een lekkernij vinden. Vogels vinden de vruchtjes een mooie aanvulling op het voedselpakket. Ze zijn ook voor de mens eetbaar, maar lastig te ontpitten.

De ruwe iep

De ruwe iep komt van nature in vrijwel geheel Europa voor. De ruwe iep is echter hier een zeer zeldzame boomsoort. Ook als aangeplante boom in parken en buitenplaatsen kom je hem niet gauw tegen. De ruwe iep is beduidend minder gevoelig voor de iepziekte dan de gladde iep, zodat hier en daar ook grote monumentale exemplaren voorkomen; vooral in de Twentse beekdalbossen en op de mergelhellingen van Zuid-Limburg. Mooie voorbeelden zien we in de omgeving van Oldenzaal, zoals het Smoddebos, de Grevenmaat en de Hoge Venterink en in Zuid-Limburg in het Vijlenerbos bij Vaals. Op al deze groeiplaatsen zijn het uitgegroeide hakhoutbomen van de ruwe iep.

Ruwe iepen hebben een iets groter en langer gesteeld bloempje dan de gladde iep. De vruchten zijn groot en rond, waarbij het vruchtpitje precies in het midden zit. Deze bomen hebben grote en behaarde bladeren waarbij het lobje van de bladvoet opvallend de nerf bedekt. Soms komt de variëteit 'Cornuta' voor, met ingesneden bladeren. Deze wordt ook wel 'duiveltjesiep' genoemd vanwege de hoorntjesvorm. Ook de jonge twijgen zijn dicht behaard.

De gladde iep

De gladde iep is een boomsoort van de rivier- en beekdalen, omdat ze goed →

ruwe iep

- Bloempje langer gesteeld dan bij gladde iep maar korter dan bij fladderiep
- Vruchtjes groot en rond met het zaadje precies in het midden

Gladde iep in het Maasheggengebied bij Boxmeer.

gladde iep

- Bloempjes met zeer korte steeltjes
- Vruchtjes ovaal met het zaadje iets boven het midden

tegen tijdelijke overstroming kunnen. Mooie groeiplaatsen zijn die van de Maasheggen bij Boxmeer, het Zalkerbos nabij Hattem en de heggen van de Goesse Poel bij Goes. Ook op de leem- en kalkbodems van de Zuid-Limburgse heuvels en het kustduingebied heeft de soort kunnen overleven. Als grote boom is deze iepensoort echter een zeldzaamheid. De gladde iep komt verder verspreid in geheel Europa voor.

De soort is, zoals alle iepen, eenhuizig en tweeslachtig. Hij bloeit al heel vroeg in de late winter of het vroege voorjaar in maart. Voor je het weet staat de boom al volop in zaad met ovale, platte vliesvleugelige nootjes. De vruchtpitjes zitten altijd iets boven het midden. De bloemen zijn klein met zeer korte steeltjes. De bloem is een soort klokje, waarbij geen kelk of kroon is vast te stellen.

De naam ontleent de gladde iep aan de twijgen en de vrij kleine bladeren die meestal onbehaard zijn. Jonge bladeren en schaduwvormen kunnen wel wat behaard zijn. Takken van gladde iepen vormen soms kurklijsten.

Recent DNA-onderzoek heeft uitgewezen dat de genetische variatie van gladde iepen in ons land niet erg groot is. Misschien komt dit doordat de soort zich vooral vegetatief via worteluitlopers vermeerdert.

De fladderiep

De fladderiep is het buitenbeentje van de wilde iepen en wijkt er in allerlei kenmerken sterk van af. Opvallend zijn de bloemen en vruchten die zeer lang gesteeld zijn. De bloemen hangen aan de twijgen als een bundeltje gesteelde roodbruine klokjes die fladderen in de wind: vandaar de naam.

De vruchten zijn vrijwel rond, kleiner dan die van de ruwe iep. Ze zijn rondom gewimperd. De bladeren vallen op door de sterk ongelijke bladvoet, de regelmatige nervatuur en de dichte, zachte beharing aan de onderzijde. Deze beharing is zeer kort, zodat je er soms een loep bij nodig hebt.

De fladderiep is zeldzaam en maar

Bij Borculo staat de grootste fladderiep van Nederland.

sporadisch zie je meerdere bij elkaar. Meestal zijn het verspreide exemplaren in een oude bosrand of een vergeten hoekje van het bos. Ook fladderiepen hebben vooral een hakhoutverleden, maar er zijn ook voorbeelden van knotbomen bekend.

Het zijn bomen van de rivier- en beekdalen en het heuvelland van Zuid-Limburg. De belangrijkste populaties staan in Midden-Brabant, de Achterhoek bij Winterswijk en Zuid-Limburg. Uiterst zeldzaam is de soort in Drenthe, langs beken in Gelderland, Overijssel, West-Brabant en langs de Maas en Rijn. Reuzenexemplaren staan in Borculo en Het Groene Woud in Midden-Brabant. Overigens is het verspreidingsgebied van de fladderiep vrij groot en loopt door tot ver in Azië. Daar komen ook onbehaarde variëteiten voor.

Vanwege de zeldzaamheid en de ongevoeligheid voor de iepziekte is de aandacht voor de fladderiep toegenomen. Diverse autochtone herkomsten zijn opgenomen in de genenbank en de 'Rassenlijst voor Bomen'. Er zijn inmiddels zelfs al selecties van laanbomen in de handel.

De fladderiep kan gelden als een serieuze vervanger van de oude 'Belgica' en 'Major'-iepen, met name op historisch belangrijke locaties. Ze hebben ook de karakteristieke brede monumentale boomkroon gemeen, die we nu langs de oude wegen en op dijken zo node missen.

Natuurerfgoed

De drie inheemse iepensoorten zijn een belangrijk deel van ons natuur-erfgoed. Tevens zijn ze een bedreigd genetisch erfgoed. Vooral de fladderiep en ruwe iep verdienen een plaats in de bossen en natuur van de rivier- en beekdalen.

De gladde iep is, vanwege de gevoeligheid voor iepziekte, niet op alle plaatsen geschikt voor aanplant. In natuurbos en reservaten kan de soort echter een waardevol onderdeel zijn van de typische Nederlandse leefgemeenschappen.

fladderiep

- Bladeren met sterk ongelijke bladvoet
- Bloempjes en vruchtjes met zeer lange steeltjes
- Vruchtjes vrijwel rond, klein, rondom gewimperd